Registered in Germany Europa Revue Journal
ISSN: 1862-6564 Vol. 6 No. 11 (2026) Published November 17, 2026

TYPES OF THINKING AND THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING

Norqobilova Yorqinoy Fayziddin qizi

Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan, Faculty of History, National Idea Program

Scientific Supervisor: Hayitova Zilola

Abstract

This article explores the psychological essence of thinking, its main types, and their distinctive characteristics. It also analyzes the concept of creative thinking, its components, and effective methods for its development. The article focuses on developing students' and pupils' abilities to think independently and creatively in the educational process.

Keywords

thinking, types of thinking, creative thinking, divergent thinking, critical thinking, intelligence, creativity, education.

TAFAKKUR TURLARI VA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Norqobilova Yorqinoy Fayziddin qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti Tarix fakulteti Milliy g'oya yo'nalishi

Ilmiy rahbar: Hayitova Zilola

Annotatsiya. *Mazkur maqolada tafakkurning psixologik mohiyati, uning asosiy turlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, ijodiy fikrlashning mazmuni, uning tarkibiy qismlari hamda uni rivojlantirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Maqola ta'lim jarayonida talabalar va o'quvchilarning mustaqil, ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish masalalariga bag'ishlangan.*

Kalit so'zlar: *tafakkur, tafakkur turlari, ijodiy fikrlash, divergent tafakkur, tanqidiy tafakkur, aql, ijodkorlik, ta'lim.*

Kirish

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi insondan nafaqat tayyor bilimlarni egallashni, balki ularni yangi sharoitda qo'llay olish,

muammolarga nostandart yechim topa olish qobiliyatini talab etmoqda. Shu bois tafakkur va ayniqsa ijodiy fikrlash masalasi psixologiya va pedagogika fanlarining dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Tafakkur — insonning borliqni umumlashgan va bilvosita aks ettiruvchi, eng yuqori darajadagi bilish jarayonidir. Sezgi va idrok orqali biz narsa va hodisalarning tashqi belgilarini bilsak, tafakkur orqali ularning ichki mohiyati, o'zaro bog'liqligi va qonuniyatlarini anglaymiz. Tafakkur til va nutq bilan chambarchas bog'liq bo'lib, aynan nutq orqali fikr shakllanadi va ifodalanadi.

Tafakkurning psixologik mohiyati

Psixologiya fanida tafakkur muammosi bilan L.S. Vigotskiy, J. Piaje, S.L. Rubinshteyn, A.N. Leontev, J. Gilford kabi olimlar shug'ullanishgan. Sharqda esa Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlar aql va tafakkur mohiyati haqida qimmatli fikrlar bildirganlar. Farobiy inson kamolotini aql va tafakkur taraqqiyoti bilan bog'lagan bo'lsa, Navoiy aqlni inson ulug'ligining asosiy mezoni sifatida ta'riflagan.

Tafakkur quyidagi asosiy mantiqiy operatsiyalar orqali amalga oshadi:

• tahlil — butunni qismlarga ajratish;

• sintez — qismlarni yagona butunlikka birlashtirish;

• taqqoslash — narsa va hodisalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash;

• abstraksiya — muhim belgilarni ajratib, nomuhimlaridan chalg'ish;

• umumlashtirish — ajratilgan muhim belgilar asosida tushuncha hosil qilish;

• konkretlashtirish — umumiy qoidani muayyan holatga tatbiq etish.

Tafakkur turlari

Psixologiyada tafakkur turli mezonlarga ko'ra tasniflanadi.

1. Shakliga ko'ra tafakkur turlari

Ko'rgazmali-harakatli tafakkur. Bu tafakkur turi eng ibtidoiy bo'lib, narsalar bilan bevosita amaliy harakat qilish jarayonida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, erta bolalik davrida (1–3 yosh) yetakchi hisoblanadi. Masalan, bola o'yinchoqni ochib, uning tuzilishini o'rganadi.

Ko'rgazmali-obrazli tafakkur. Bunda inson narsa va hodisalarning obrazlari, tasavvurlari bilan ish ko'radi. Maktabgacha va boshlang'ich sinf yoshida keng rivojlangan. Rassom, me'mor, dizayner kasblarida bu tafakkur muhim ahamiyat kasb etadi.

So'z-mantiqiy (abstrakt) tafakkur. Tushunchalar, hukm va xulosalar asosida amalga oshadigan, eng yuqori darajadagi tafakkur turidir. U ilmiy bilish, matematika, falsafa va boshqa nazariy sohalarda yetakchilik qiladi.

2. Yechilayotgan vazifa xarakteriga ko'ra

Nazariy tafakkur qonun va qoidalarni, umumiy qonuniyatlarni bilishga qaratilgan. ***Amaliy tafakkur*** esa real faoliyatda aniq vazifalarni hal etishga yo'nalgan bo'lib, tezkor qaror qabul qilishni talab qiladi.

3. Muammoni yechish usuliga ko'ra

Diskursiv (analitik) tafakkur — izchil, bosqichma-bosqich mantiqiy mulohaza yuritish. ***Intuitiv tafakkur*** esa to'satdan, bosqichlari to'liq anglanmagan holda yechimga kelishdir.

4. Yangilik darajasiga ko'ra

Reproduktiv (qayta ishlab chiquvchi) tafakkur — tayyor namuna, ma'lum qoidalar asosida fikrlash. ***Produktiv (ijodiy) tafakkur*** — yangi, original g'oya va yechimlar yaratishga yo'naltirilgan tafakkur. Aynan shu tur ijodiy fikrlashning asosini tashkil etadi.

5. Boshqa muhim turlar

Amerikalik psixolog J. Gilford tafakkurni konvergent va divergent turlarga ajratgan. ***Konvergent tafakkur*** bitta to'g'ri javobni topishga yo'nalgan bo'lsa, ***divergent tafakkur*** muammoga ko'plab xilma-xil yechimlar izlashni nazarda tutadi. Shuningdek, ***tanqidiy tafakkur*** axborotni baholash, dalillarni tekshirish va asosli xulosa chiqarish qobiliyatini ifodalaydi.

Ijodiy fikrlashning mazmuni va tarkibiy qismlari

Ijodiy fikrlash — bu yangi, original va qimmatli g'oyalarni yaratish, an'anaviy qoliplardan chiqib, muammoga yangicha yondashish qobiliyatidir. J. Gilford va E.P. Torrens tadqiqotlariga ko'ra, ijodiy tafakkurning asosiy ko'rsatkichlari quyidagilardir:

• ravonlik — qisqa vaqt ichida ko'plab g'oya ilgari surish qobiliyati;

• moslashuvchanlik — fikrni bir yo'nalishdan boshqasiga erkin o'tkaza olish;

• originallik — nostandart, noyob yechimlar taklif etish;

• tafsilotlarga e'tibor — g'oyani chuqur ishlab chiqish, aniqlashtirish;

• sezgirlik — muammo va qarama-qarshiliklarni ko'ra olish.

Ijodiy jarayon odatda to'rt bosqichdan iborat: tayyorgarlik (axborot to'plash), inkubatsiya (g'oyaning ongsiz pishib yetilishi), ilhom (yechimning to'satdan paydo bo'lishi) va tekshirish (g'oyani baholash va amalda sinash).

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy yo'llari bor

Ijodkorlik faqat tug'ma iste'dodga bog'liq emas; to'g'ri tashkil etilgan mashq va muhit orqali uni sezilarli darajada rivojlantirish mumkin. Bunda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

1. **Muammoli ta'lim.** Talabaga tayyor javob berish o'rniga muammoli vaziyat yaratish, uni mustaqil yechishga undash tafakkurni yanada faollashtiradi.

2. **«Aqliy hujum» usuli.** Guruh bo'lib, tanqid qilmasdan, iloji boricha ko'proq g'oya ilgari suriladi, so'ng ular saralanadi. Bu usul divergent tafakkurni rivojlantirib beradi.

3. **Klaster, «Insert», «Venn diagrammasi» kabi interfaol metodlar.** Ular fikrlarni tizimlashtirish, taqqoslash va bog'lanishlarni topishga o'rgatadi.

4. **Nostandart topshiriqlar.** Masalan, oddiy buyumning kutilmagan qo'llanilish usullarini topish, hikoyaga yangi yakun o'ylab chiqish, mantiqiy topishmoqlar va rebuslar yechish.

5. **Savol berish madaniyatini shakllantirish.** «Nima uchun?», «Agar... bo'lsa nima bo'lardi?» kabi savollar qiziquvchanlikni oshiradi va chuqur mulohazaga undaydi.

6. **Erkin va qo'llab-quvvatlovchi muhit.** Xatodan qo'rqmaslik, o'z fikrini erkin bildirish imkoniyati ijodkorlikning muhim sharti hisoblanadi. Qattiq nazorat va doimiy tanqid ijodiy tashabbusni so'ndiradi.

7. **Kitob o'qish va turli sohalardan bilim olish.** Keng bilim doirasi turli g'oyalarni bog'lash imkonini beradi, bu esa originallik manbaidir.

8. **Ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish.** Adabiyot, tasviriy san'at, musiqa, loyihalash va tadqiqot ishlari tafakkur moslashuvchanligini oshiradi.

Bundan tashqari, ijodiy fikrlashga to'siq bo'luvchi omillarni ham bilish zarur: qolipga solingan fikrlash, xatodan qo'rqish, o'ziga ishonchsizlik, shoshqaloqlik va ijtimoiy bosim shular jumlasidandir.

Xulosa

Tafakkur inson psixikasining eng murakkab va yuksak jarayoni bo'lib, uning ko'rgazmali-harakatli, ko'rgazmali-obrazli va so'z-mantiqiy kabi turlari bir-birini to'ldirgan holda shaxsning bilish faoliyatini ta’minlab beradi. Ijodiy fikrlash esa tafakkurning eng yuqori ko'rinishi sifatida shaxsning intellektual salohiyati va jamiyat taraqqiyotini belgilaydi.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida muammoli, interfaol usullardan foydalanish, o'quvchi va talabalarni mustaqil fikrlashga undash, ularga erkin va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish zarur. Zamonaviy dunyoda aynan ijodiy fikrlay oladigan, yangi sharoitga tez moslashadigan va nostandart yechim topa oladigan shaxslar jamiyat rivojiga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. — Moskva, 1934.
2. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. — Moskva, 1940.
3. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. — New York: McGraw-Hill, 1967.
4. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking. — Bensenville: Scholastic Testing Service, 1966.
5. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2002.
6. Karimova V.M. Psixologiya. — Toshkent: Sharq, 2002.
7. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.